

Kjærligheten kom for tidlig

ÅPEN FORTELLING - Den store kollektive fortellingen om det som skjedde 22. juli 2011, må hele tiden være åpen for gjenfortelling og refortolkning, sier Kjetil Grødum. Foto: Erik Holand, Agderposten.

Forsoning tar tid, og ofre for terroren 22. juli hadde trengt at samfunnet ventet med kjærlighet som motsvar, mener Kjetil Grødum, ekspert på narrativ rettferdighet.

TEKST

Nina Strand

PUBLISERT 6. november 2018

– Du har tatt doktorgrad på narrativ rettferdighet. Hva er det?

– Kort fortalt: å få belyst andre sider enn de juridiske ved rettferdighetsbegrepet, i sammenheng med eksempelvis folkemord og krigsforbrytelser. Narrativ rettferdighet kommer i tillegg til den juridiske og folkerettslige av typen tribunal eller rettsoppgjør. I tillegg til rettsoppjøret etter 22. juli ser vi behovet for at også ofrene forteller sin historie på individnivå. Det er et ledd i å etablere en større fortelling om terroranslaget som samfunnet kan ta del i. Filmene om 22. juli som kommer nå, gir også rom for det.

– Narrativ rettferdighet er bedre enn hevn, konkluderte du i avhandlingen?

– Det er et hovedfunn i avhandlingen min. I 2008 var jeg i Kambodsja i rundt fire måneder i sammenheng med krigsforbrytertribunalet, der ofre og vitner til massakrene var hentet inn. Jeg fulgte en del av dem i prosessen, og intervjuet enda flere. Jeg fant at folk ikke var mest opptatt av hevn og dødsstraff for de ansvarlige. Først og fremst ville

de at sannheten om overgrepene skulle bli kjent og anerkjent, for dette hadde vært forbudt å snakke om. Nå kunne fortellingene deres inkluderes i den kollektive historien. Og ofrene kunne si fra seg muligheten for personlig hevn og overlate beslutningene til en nøytral tredjepart, rettssystemet.

– Nylig kom filmen «Rekonstruksjon Utøya», den tredje filmen om 22. juli i år. I hvilken grad kan man bli retraumatisert, og i hvilken grad kan film hjelpe en til å bearbeide?

– Jeg tror det er viktig for mange å gjenfortelle, bevare minner og få eierskap til dem. Samtidig trenger de å vite at hendelsene ikke blir glemt ved at samfunnet tar del i denne prosessen. Så lenge du selv bevarer en dynamisk fortelling i relasjon til omgivelsene og ikke blir værende i fortida, kan du bruke filmen til å styrke deg selv. Men faren er at hvis fortellingen om terroranslaget har blitt toneangivende for din identitet, en kontekst som alt annet forstås inn i, kan filmen bidra til å bekrefte deg som et offer og låse deg i denne fortellingen.

– I hvilken forstand kan dine funn hjelpe oss med å forstå fortellingene fra 22. juli?

– Forskningen min kan minne oss om at det må etableres fortellinger om hendelsene *utenfor* rettsprosessen der gjerningsmannens fortelling var så dominerende. Funnene viser hvor viktig det er at de som har gjennomlevd traumer får fortalt sin historie, og at fortellingene deres blir en del av den kollektive bevisstheten.

– Hvordan er forholdet mellom de kollektive kulturelle fortellingene og alle de individuelle?

– Ta Kambodsja, der Røde Khmer hadde lagt lokk på folkemordene i lang tid. Under krigsforbrytertribunalet fortalte en eldre kone fra landsbygda om grusomme drap og overgrep. Men først da fikk hun vite om millioner av andre som hadde lignende opplevelser. Hennes private historie ble bekreftet, og vevd inn i den store fortellingen om folkemordene. Slik ser vi en dynamisk prosess: Vi er avhengig av at andre kan bekrefte og legitimere fortellingene våre, her ligger det et konstruktivt potensial.

– Det finnes parallelle og ganske ulike fortellinger om hva terroranslaget 22.juli var. En gal manns verk, eller en politisk handling rettet mot Arbeiderpartiet og særlig AUF?

– Jeg tror vi må være bevisst konteksten disse fortellingene oppsto i. Den store kollektive fortellingen om det som skjedde må hele tiden være åpen for gjenfortelling og refortolkning når en får ny kunnskap, flere perspektiver og mer distanse til hendelsene. Det som skjedde, det skjedde, men det må være rom for å endre vår forståelse av hendelsene. Rett etter 22. juli hørte vi en klar stemme si at «vi skal ha mer kjærlighet». I ettertid har jeg tenkt at jeg ville forstått det hvis de som var rammet av terroren kjente mer på sinne og hevntørst de første dagene. Men fra kronprins og statsminister kom en fortelling om kjærlighet. Noen kan ha følt at dette ble en trang ramme å tolke sine egne minner og følelser inn i akkurat på det tidspunktet. For dem

kan det ha vært utfordrende å inkludere og få legitimert sin individuelle fortelling i den kollektive i disse dagene.

– At deres historie ikke ble bekreftet av den kollektive historien?

– Det vil jeg påstå. For dette handler om tid. Etter 22. juli feiret vi oss selv for denne forsonlige holdningen. Men jeg mener at noe slikt ikke kan iscenesettes på dag to etter et terroranslag – lenge før rettsprosessen var i gang. Det var mye å forvente fra terrorofre.

– Hvordan leve med at fortellingene om 22. juli spriker innbyrdes?

– Det blir feil å ha en ambisjon om at den store fortellingen skal være lik de personlige fortellingene. Vi må ikke tape av syne at hver enkelt av de overlevende må finne sin vei og bruke dette som en del av sin identitet. Noen på Utøya var sterkt politisk engasjert, andre var ikke det. Minnene og fortolkningene vil være forskjellige. De rammede vil ha unike fortellinger som har like stor verdi.

– Kan du peke på noe vi som samfunn gjorde for å fremme helingsprosessen etter 22. juli – og noe vi bør gjøre fremover?

– Rettssaken var viktig. Det oppsto en stolthet, ikke minst over terroristens forsvarer Geir Lippestads måte å utføre sin oppgave på. Det ble etablert en kollektiv fortelling om at også gjerningsmannens menneskeverd skulle bevares, vi skulle ha en rettferdig rettsprosess. Denne kollektive historien ble lagt merke til internasjonalt, og åpnet for at ofrene kunne gi avkall på hevnen og i stedet identifisere seg med denne stoltheten. Med en annen håndtering kunne vi risikert kraftigere motfortellinger enn slik det ble. Her passer kjærligheten bedre inn enn i de første dagene etter terroranslaget. Det er her rettferdigheten skiller seg fra hevnen. Nå gjelder det å unngå at hendelsene blir et statisk og låst minne, at vi fortsetter å utvikle vår forståelse gjennom kontinuerlig refleksjon og kritisk tenkning.

Hvorfor NÅ?

- Kjetil Grødum er forskningsleder og assisterende direktør ved freds- og menneskerettighetscenteret Arkivet, og jobber for tiden med temaet radikaliserings og voldelig ekstremisme.
- Nylig hadde den tredje filmen om 22. juli i år, «Rekonstruksjon Utøya», premiere på norske kinoer.
- Les intervju med regissøren av «Rekonstruksjon Utøya» Carl Javér og psykolog Steffen Svendsen på side 1044.

TEKST

Nina Strand, journalist i Tidsskrift for Norsk psykologforening